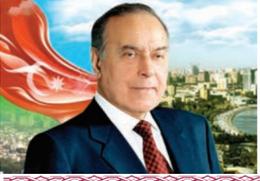

Heydər Əliyev İli - 2023

Heydər Əliyevin dövlətçilik və parlamentarizm ənənələri

Dünyanın nəhəng siyasi liderlərindən biri olan Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin müxtəlif rakurslardan araşdırılması əliyevşünaslıq qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən biridir. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin parlament fəaliyyətinin araşdırılması zamanı maraqlı faktlarla rastlaşmaq bərabər, həm də böyük dövlət adamının bütün platformalarda vahid ideya və strateji məqsəd arasında dialektik vəhdət hiss etməyə bilmirsən. Bu strateji konsepsiyanın əsasını isə dövlət müstəqilliyi tutur. Heydər Əliyev siyasi hakimiyyətinin birinci dönəmində ömrünün, demək olar ki, böyük bir hissəsini ən ali kürsülərdən deputat mandatı daşıyaraq keçirmişdir.

Heydər Əliyevin parlamentdə ilk çıxışı yeni ittifaq müqaviləsinə qoşulmaq məsələsi müzakirə edildiyi zamana təsadüf edir. Siyasi Bürodan istefa verdikdən sonra Heydər Əliyevin bu çıxışını xalq qarşısında, demək olar ki, ilk çıxışı hesab etmək olardı. Ümummilli Lider məhz burada öz ideoloji konsepsiyasını bəyan edəcəkdi. Uzun illər kommunist partiyasının rəhbər şəxslərindən olmuş siyasi lider demokratik və azadlıq dəyərlərinə münasibətini ilk dəfə geniş xalq kütləsinə çatdırmaq imkanı qazanırdı. Biz gənclər bu çıxışı diqqətlə və həyəcanla gözləyirdik.

Heydər Əliyev İli 2023

Dünyanın nəhəng siyasi liderlərindən biri olan Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin müxtəlif rəqəmlərdən araşdırılması əliyevşünaslıq qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən biridir. Ümummilli Lider Heydər Əliyev parlament fəaliyyətinin araşdırılması zamanı maraqlı faktlarla rastlaşmaq bərabər, həm də böyük dövlət adamının bütün platformalarda vahid ideya və strateji məqsəd arasında dialektik vəhdət hiss etməyə bilmirsən. Bu strateji konsepsiyasının əsasını isə dövlət müstəqilliyi tutur. Heydər Əliyev siyasi hakimiyyətinin birinci dövründə ömrünün, demək olar ki, böyük bir hissəsini ən ali kürsülərdən deputat mandatı daşıyaraq keçirmişdir.

Dahi siyasətçi Heydər Əliyev SSRİ Ali Sovetinin (8, 9, 10 və 11-ci çağırışlar) deputatı, 9-cu çağırış SSRİ Ali Sovetinin sədr müavini (1974-1979), RSFSR Ali Sovetinin deputatı (XI çağırış, 1985), Azərbaycan SSR Ali Sovetinin (7, 8, 9, 10 və 12-ci çağırışlar) deputatı və Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin üzvü (8, 9 və 10-cu çağırışlar) olmuşdur. Onun təşəbbüsü ilə SSRİ rəhbərliyi Azərbaycanın iqtisadi inkişafı üçün mühüm əhəmiyyətli beş qorub qəbul etmişdir. İttifaq fondundan bir məqsədlə respublikaya külli miqdarda vəsait ayrılmışdır.

Lakin Heydər Əliyev özü də sonradan bir neçə dəfə çıxışlarında SSRİ-nin məhz imperiya olduğunu söyləmişdir. Odu ki, Heydər Əliyev birinci hakimiyyəti dövründə imperiya buxovları altında azad insanın mümkün fəaliyyəti ilə şərtləndirilməlidir. Heydər Əliyev bu məsələlərə özü çox aydın şəkildə qiymət vermişdir. Odu ki, Heydər Əliyev fenomeninin ən səciyyəvi xüsusiyyətləri məhz Azərbaycanda Milli Azadlıq Hərəkatının başladığı dövrdə daha qabarıq şəkildə üzə çıxdı. Tarixi ardıcılığa müraicət edək. Heydər Əliyevin SSRİ Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Bürosundan istefası Qarabağ probleminin açıq müstəviyə keçməsinə və bu münaqişə fonunda Milli Azadlıq Hərəkatının geniş vüsət almasına səbəb oldu.

Ulu Öndər bu barədə belə söyləyir: "Ermənilər mənim Siyasi Bürodan istefama nail olduqdan cəmi 20 gün sonra, Ermənistanın bir gün belə yaşaymayan akademik Oqenbekiyan Fransada çıxış edərək Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi haqqında Ermənistan Ali Sovetinin qərarını elan etdi".

Həmin dövrdə SSRİ rəhbərliyi Heydər Əliyevin gücünü qiymətləndirdiyi üçün onun Azərbaycana gəlməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə ciddi tədbirlər gördü. Amma onların ümidləri boşa çıxdı. Heydər Əliyev Bakıda keçiriləcək qurultaya yekdilliklə nümayəndə seçildi. Eyni zamanda Naxçıvan Muxtar Respublikasında bir neçə şəhər və rayonlarda eyni vaxtda partiya konfranslarına da nümayəndəliyi irəli sürüldü. Bir neçə gün sonra Naxçıvan Vilayət Partiya Konfransı onun Azərbaycan Kommunist Partiyası 27-ci qurultayının nümayəndəsi olduğunu rəsmi olaraq təsdiqlədi.

Ulu Öndər Azərbaycan Kommunist Partiyasının 6 iyun 1990-cı il tarixdə keçiriləcək XXVII Qurultayına Naxçıvandan nümayəndə seçilməsi hamı üçün, o cümlədən Heydər Əliyev üçün də gözlənilməz olur. Bu addımın atılmasında mərhum nəsir Əjdər Xanbabayev rolunu daımlamırdı. Heydər Əliyevin vəzifə pillələrində irəli çəkdiyi Ayaz Mütləlibov, Əbdürrəhman Vəzirov SSRİ rəhbərliyinə yarımaq məqsədi ilə Heydər Əliyevə qarayaxma kampaniyası apararaq onu ləkələməyə çalışdıqları bir vaxtda vəzifədə işlədiyi dövrdə cəmi bir neçə kiçik bir görüşü olan Əjdər Xanbabayev fədakarlığı, olbətə, gözlənilməz idi. Sonralar Əjdər Xanbabayev Moskvada Heydər Əliyevlə artıq münasibətlərini dorinləşdirməyə nail olmuşdur. Bu isə Azərbaycan rəhbərliyinin xoşuna gəlmirdi. Onlar bütün cidd-cəhdlə Heydər Əliyevin Bakıya gəlməsinin qarşısını almağa çalışırdılar.

Ayaz Mütləlibov Əjdər Xanbabayevə təzyiqlər edərək ona Heydər Əliyevin Bakıya gəlməsinin həyatı üçün təhlükə olacağını çatdırmağa, yanına adamlar göndərərək Heydər Əliyevin vətənə gəlməsinin qarşısını almağa çalışırdı. Əjdər Xanbabayev cinayət işinin materiallarında bu barədə deyir: "Qətlə yetirildiyi gün Əjdər Xanbabayev yanına Bəxtiyar Vahabzadə gəlibmiş. O, Xanbabayevə, Heydər Əliyevə zəng etməyə və onu Bakıya gəlmək fikrindən daşındırmağa çalışmaqla bağlı Ayaz Mütləlibovun xahişini çatdırır. Lakin Ə. Xanbabayev cavab verir ki, artıq Heydər Əliyevlə danışıq və iyunun 1-də o Azərbaycana gələcək" (itiham aktından).

Bildiyimiz kimi, Ə. Xanbabayev ölmünə qərar verir və o, 30 may 1990-cı ildə xaincəsinə qətlə yetirilir. Sonralar, Ulu Öndər Ə. Xanbabayevin şəxsiyyətini xarakterizə edərək haqqında belə deyir:

"O, adi bir adam idi. Burada oturanların çoxu kimi nə vəzifə sahibi idi, nə də mənim vaxtımda vəzifə almış adam idi. Adi ziyalı, vətənpərvər bir adam idi..."

Kölgə fəhkkürü ilə yaşayan qorxaq siyasətçilər Heydər Əliyevin bu hadisədən çəkinərək Azərbaycana gəlməkdən imtina edəcəyini düşünürdülər. Lakin cəsarət nümunəsi olan parlaq şəxsiyyəti bu cür təhdidlərlə öz yolundan döndərmək mümkün deyildir. Heydər Əliyev bütün təhdidlərə və ölüm təhlükəsinə baxmayaraq, Bakıya gəldi. Ona qarşı Bakı Hava Limanında əvvəlcədən planlaşdırılmış sui-qəsd xoş təsədüf nəticəsində baş tutmadı. Heydər Əliyevin Bakıda qalmaması üçün bütün çirkən üsullardan istifadə edən respublika rəhbərliyi təzyiqləri ilə böyük siyasətçi doğulmuş Naxçıvan şəhərinə üz təmali oldu. Sual yenə də aktual olaraq qalır: Heydər Əliyev qurultaya qatılacaqmı?

26 iyul 1990-cı ildə Naxçıvanda çıxan "Şərqi Qapısı" qəzetinə müsahibəsində müxbirin qurultayla bağlı - "Bu yaxınlarda Sov.İKP-nin XXVII Qurultayı öz işini qurtardı. Həm də Siz Naxçıvan partiyası təşkilatı tərəfindən Azərbaycan kommu-

nistlərinin ali məclisinə nümayəndə seçilmisiniz. Mümkünsə deyin, Sov. İKP-nin XXVII Qurultayı Sizə necə təsir etdi? Bir də Azərbaycanda kommunistlərinin ali məclisinin birinci hissəsində iştirak etmədiniz, ikinci hissəsində iştirak etmək fikriniz varmı?" sualına Heydər Əliyev belə cavab verir:

"Sov. İKP-nin XXVII Qurultayı həqiqi partiyaçıların ümidlərini doğrultmadı. Qaldı ikinci məsələyə, mən Naxçıvan kommunistlərinə minnətdaram ki, Moskvada ola-ola məni qurultaya nümayəndə seçdilər, amma gedib-gətməyəməmi dəyə bilmərəm. Çox qurultayların nümayəndəsi olmuşam, lakin Azərbaycan Kommunist Partiyasının XXXII Qurultayına nümayəndə seçilməyim mənim üçün böyük rəfərdir. Fəqət mənim bu qurultayın açılışında iştirak etməyimə imkan vermadilər, qarşımı kəsdilər. Ona görə də bilmərəm, qurultayın ikinci hissəsinə gətməyimə lüzum varmı? Güman ki, gətməyəcəyəm".

Təbii ki, Heydər Əliyev kor-korana şəkildə SSRİ rəhbərliyinə kölə kimi sitayiş edən şəxslərlə bir arada ola bilməzdi. Lakin Heydər Əliyev kimi böyük şəxsiyyətin sakit həyat tərzini seçməyi inandırıcı deyildir. Odu ki, yerli əhali onu Naxçıvanın nümayəndəsi kimi deputat seçmək qərarına gəldi.

Naxçıvanda seçkiyə qatılmaq üçün hüquqi təminatların yaradılması

Naxçıvana qayıdan Heydər Əliyevin pasport qeydiyyatı Moskvaya idi. Onun Naxçıvanda seçkiyə qatılması üçün hüquqi təminatların olması zərurəti yaranmışdı. Naxçıvan əhalisinin təkidli tələbi ilə Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti 21 avqust 1990-cı ildə aşağıdakı məzmununda qərar qəbul etdi.

H.Ə.Əliyev yoldaşın Naxçıvan MSSR vətəndaşı sayılması haqqında, Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti qərarı alır:
Naxçıvan şəhərində anadan olduğunu, təhsil aldığı, uzun illər xidmət etdiyi və hazırda ümumittifaq əhəmiyyətli təqaüddə olub, Naxçıvan şəhərində yaşadığını nəzərə alaraq, Naxçıvan MSSR Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə uyğun olaraq 1923-cü ildə anadan olmuş, Azərbaycan SSR pasportu olan, azərbaycanlı Heydər Əlirza oğlu Əliyev yoldaşın Naxçıvan MSSR vətəndaşı sayılması.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri H.Əliyev Naxçıvan şəhəri, 25 iyul 1992-ci il

Heydər Əliyevin dövlətçilik və parlamentarizm ənənələri

Naxçıvan MSSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri A. Calilov Naxçıvan MSSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin katibi H. Xəlilov Naxçıvan şəhəri, 21 avqust 1990-cı il

Heydər Əliyevin Naxçıvanda olduğu dövrdə xarici ölkə müxbirləri, o cümlədən qardaş Türkiyənin qəzetçiləri ondan tez-tez müsahibələr alırdılar. O, 1990-cı ildə Türkiyənin "Zaman" qəzetinin müxbiri ilə söhbətində müstəqillik məsələsinə toxunaraq deyirdi: "Mən SSRİ respublikalarının nə vaxtsa müstəqillik əldə edəcəklərini düşünürdüm. O illərdə Azərbaycanın da müstəqil dövlət olmasını arzu edirdim. Məni istəfaya gətməyə məcbur edənlərin əsas məqsədi Azərbaycanın müstəqillik qazanmasını qarşısını almaq idi".

30 sentyabr 1990-cı il Azərbaycan SSR Xalq deputatlarının və yerli xalq deputatları sovetləri deputatlarının seçkiləri zamanı əhali bu böyük siyasətçini birmənalı şəkildə dəstəklədi. Seçkilərin birinci turunda Heydər Əliyev 340 nömrəli Nəhrəm seçki dairəsindən Azərbaycan SSR Xalq deputatı, 2 nömrəli M.F.Axundov seçki dairəsindən isə Naxçıvan MSSR xalq deputatı seçildi. Sonra isə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri oldu.

Yalnız müstəqillik

26 iyul 1990-cı ildə Naxçıvanda çıxan "Şərqi Qapısı" qəzetinə müsahibəsində müxbirin - "Dünən Nəhrəm kəndinin camaatı Sizi Azərbaycan SSR Ali Sovetində deputatlığa namizəd irəli sürdü. Mən inanıram ki, Siz deputat seçiləcəksiniz. Belə olan təqdirdə nə kimi platforma irəli sürmək istərdiniz?" - sualına Ulu Öndər belə cavab verdi: "Siyasi və iqtisadi cəhətdən suveren, müstəqil Azərbaycan uğrunda mübarizə aparmaq".

Belə də oldu. Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyinin qarşısına çevrildi. Hələ 17 noyabr 1990-cı ildə muxtar respublikanın ali qanunvericilik orqanında məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağı qaldırılmışdı. Heydər Əliyevin sədrliyi ilə keçən həmin tarixi sessiyada muxtar respublikanın rəsmi adından "Sovet Sosialist" sözləri çıxarılıb, qanunvericilik hakimiyyəti orqanının adı dəyişdirilərək "Ali Məclis" adlandırılmışdı. Bunun ardınca 15

fevral 1991-ci ildə Azərbaycan parlamentində respublikanın adının dəyişməsi və dövlət bayrağı haqqında qərar qəbul etmişdi. Naxçıvan parlamenti Azərbaycanda ali qanunverici orqanı üçün ən gözəl nümunə olmuşdu.

Heydər Əliyevin deputat kimi fəaliyyətinin ayrı-ayrı çalarları müstəqil Azərbaycan dövlətinin ayrı-ayrı mərhələlərində müstəqilliklə bağlı çağırışları, hətta dolu çıxışları, o cümlədən Azərbaycanın müstəqilliyini qəbul etməyənlərə qarşı sət tərkisi onun parlamenti kimi fəaliyyətinin ən vacib səhifələrindən biridir.

Heydər Əliyevin Naxçıvana qayıtdığı dövr Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin getdikcə genişləndiyi, o cümlədən Naxçıvana qarşı irimiqyaslı hərbi hücumların təşkil olunduğu zamana təsadüf edir. Böyük siyasətçinin qarşısında dayanan ən vacib vəzifələri belə qarşılaşmaq olar - Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə nail olunması və ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi.

Odu ki, Heydər Əliyev bir yandan dünyanın diqqətini Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə cəlb edərək onun həll olunmasını yardımçı olmağa, digər tərəfdən isə Naxçıvana olan hücumların qarşısını almağa çalışırdı. Qarşıda duran ən mühüm vəzifə Azərbaycan rəhbərliyinə tabe olmayan sovet qoşunlarının ərazidən çıxarılması idi. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi üçün ən böyük töhfə məhz bu ola bilərdi. Heydər Əliyev bunu bacardı. Tarixə qızıl hərflərlə yazılacaq bu hadisə Heydər Əliyevin imzası ilə tarixə həkk olundu. Bu məhtəşəm tarixi hadisə 25 iyul 1992-ci ildə rəsmiləşdi. Bu, Heydər Əliyevin parlamenti kimi üçrəngli Azərbaycan bayrağının qəbul edilməsindən sonra həyata keçirdiyi ən parlaq addım idi.

Sovet qoşunlarının Azərbaycandan çıxarılması

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Rəyasət Heyətinin Qərarı Naxçıvan Muxtar Respublikasının müdafiəsinin təşkili ilə əlaqədar bəzi məsələlər haqqında

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Rəyasət Heyəti qərarı alır:
1. Rusiya Müdafiə Nazirliyi Zaqafqaziya Hərbi Dairəsinin 75-ci motoatıcı diviziyasının komandanlıqları ilə aparılan danışıqların nəticəsində Naxçıvan şəhərində yerləşən 75-ci motoatıcı diviziyasının tərkibindəki bütün hərbi və tə-

sərrüfat əmlakının Azərbaycan Respublikasının sərəncamına verilməsi haqqında əldə olunmuş razılıq barədə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri Heydər Əliyevin məlumatı nəzərə alınır.

2. Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Müdafiə Komitəsinə tapşırılaraq, 75-ci motoatıcı diviziyasının bütün hərbi və təsərrüfat əmlakının planlı, müştəqillik surətdə Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin sərəncamına verilməsi üçün lazımı tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etsin.

3. Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Müdafiə Komitəsinə yenidən təşkil olunması və onun bazasında Azərbaycan Müdafiə Nazirliyinin müvafiq hərbi strukturunun yaradılması zəruri hesab edilsin.

4. 75-ci motoatıcı diviziyasının hissələrində xidmət edən bütün azərbaycanlıların Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin tərkibinə daxil olması barədə məlumat nəzərə alınır.

5. Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinə, Naxçıvan Muxtar Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinə, Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Müdafiə Komitəsinə tapşırılsın ki, 75-ci motoatıcı diviziyasının ləğvi ilə əlaqədar əmələ gələn məsələlərin həllində diviziyanın komandanlığına lazımı köməklik göstərisin.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri H.Əliyev Naxçıvan şəhəri, 25 iyul 1992-ci il

Heydər Əliyevin Azərbaycan parlamentində ilk çıxışı

Heydər Əliyevin parlamentdə ilk çıxışı yeni ittifaq müqaviləsinə qoşulmaq məsələsi müzakirə edildiyi zamana təsadüf edir. Siyasi Bürodan istefaya verildikdən sonra Heydər Əliyevin bu çıxışını xalq qarşısında, demək olar ki, ilk çıxışı hesab etmək olardı. Ümummilli Lider məhz burada öz ideoloji konsepsiyasını bəyan edə bilərdi. Uzun illər kommunist partiyasının rəhbər şəxslərindən olmuş siyasi lider demokratik və azadlıq dəyərlərinə münasibətini ilk dəfə geniş xalq kütləsinə çatdırmaq imkanı qazanmışdı. Biz gənclər bu çıxışı diqqətlə və həyəcanla gözləyirdik. Siyasi kumirimizin xalqa öz siyasi baxışlarını çatdıracaq ilk çıxışı. Həmin vaxtı parlament ideoloji baxımdan iki cəbhəyə bölünmüşdü - Azərbaycanın ittifaqdan ayrılıb müstəqil azad bir dövlət kimi yaşamasının tərəfdarları (müstəqilliyin tərəfdarları) və ittifaqda qalıb köləliyi davam etdirmək (müstəqilliyin əleyhdarları) tərəfdarları.

Müstəqillik tərəfdarları məhz Azərbaycan xalqının azadlıq istəyinin qarçıları idilər. Bu siyasətçilərin avangardı dahi siyasətçi Heydər Əliyev idi.

Müstəqilliyə çağırış

Azərbaycanın Sovet İttifaqının bir hissəsi olduğu, vahid SSRİ iqtisadiyyatının hökm sürdüyü bir vaxtda Heydər Əliyev 7 mart 1991-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyasında xalq deputatı kimi çıxış etdi. Bu çıxış Heydər Əliyev müstəqillik konsepsiyasının ilk elanı, xalqın müstəqilliyə çağırışı-nın təntənəsi idi. O, öz nitqində Azərbaycan xalqının başqa xalqlara nisbətən daha çox müstəqil olmağa, yeni təklif edilən ittifaq müqaviləsindən imtina etməsinin əsas olduğunu vurğuladı. Eyni zamanda Bakıda tətbiq edilən fəvqəladə vəziyyətin yaratdığı qorxu və çarəsizlik sindromunu

Heydər Əliyev parlamentdəki ilk çıxışında ideoloji məsələyə sət və açıq münasibətini bildirir. Özünün milyonlarla tərəfdarını və xüsusi ilə gəncləri müstəqillik ideyalarının arxasına gətirməyə və Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə nail olmağa çağırırdı. Çünki müstəqillik Heydər Əliyevin həyat kredosu idi.

Sadiq QURBANOV, Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin sədri